
RECENZJE I OMÓWIENIA

Dariusz Lipiec, *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, 330 s.

Dobrze jest na początku recenzji danej książki przedstawić jej autora, bo wtedy dzieło nie będzie traktatem „anonimowym”. Prezentacja autora pozwoli usytuować omawianą pracę jeśli już nie w kontekście całej twórczości, to przynajmniej w obrębie jej najważniejszych nurtów naukowo-badawczych.

Ksiądz Dariusz Lipiec jest prezbiterem diecezji siedleckiej. Po ukończeniu studiów w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach przyjął w 1992 r. święcenia kapłańskie. W tym samym roku na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego uzyskał tytuł magistra teologii na podstawie pracy dyplomowej pt. *Sytuacja człowieka niewidomego w rodzinie w świetle miesięcznika „Pochodnia”*, przygotowanej pod kierunkiem jednego z najwybitniejszych polskich teologów pastoralistów, doskonałego metodologa teologii, ks. prof. dra hab. Ryszarda Kamińskiego. Wskazana praca „sytuuje się” u początku naukowej pasji uczonego, którego jednym z przedmiotów zainteresowania stanie się osoba ludzka z dysfunkcją wzroku.

W 1996 r. ks. D. Lipiec zdobył na Wydziale Teologicznym KUL stopień doktora nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej na podstawie rozprawy pt. *Świeccy jako podmiot apostołstwa w nauczaniu Jana Pawła II. Studium pastoralne*, napisanej pod kierunkiem wyżej wskazanego ks. R. Kamińskiego. Autor podjął ważny temat, wskazujący na podmiotowość świeckich w Kościele. Nie są oni biernymi odbiorcami „dyrektyw” duszpasterzy – duchownych, ale ponoszą pełną odpowiedzialność za życie eklezjalne. Pełnią ważne funkcje apostołskie, co wypływa z charyzmatu chrztu świętego, który przyjęli.

W 2011 r. ks. D. Lipiec uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej na podstawie oceny ogólnego dorobku naukowego i przedstawionej rozprawy habilitacyjnej pt. *Duszpasterstwo niewidomych i słabowidzących w Polsce. Studium teologicznopastoralne* (Wydawnictwo KUL, Lublin 2011). Stopień ten został mu nadany uchwałą Rady Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Powyższa rozprawa stanowiła zwieńczenie dotychczasowej pracy naukowo-badawczej ks. D. Lipca. Była podsumowaniem prowadzonych przez niego od lat badań teoretycznych, a jednocześnie jego zaangażowania praktycznego. Poprzez zdobycie habilitacji ks. D. Lipiec potwierdził swoje kompetencje jako jeden z nielicznych w Polsce, a przy tym wybitny znawca problematyki duszpasterstwa osób niewidomych i słabowidzących.

W latach: 1999-2007 ks. D. Lipiec zaangażowany był w pracę dydaktyczno-wychowawczą w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Siedleckiej; w latach 1999-2008 był wykładowcą w Instytucie Teologicznym w Siedlcach. Obie instytucje afiliowane były do Papieskiego Wydziału Teologicznego (Sekcja św. Jana Chrzciciela) w Warszawie. W 2007 r. ks. dr hab. D. Lipiec podjął pracę na stanowisku asystenta, a od 2009 r. adiunkta na Wydziale Teologicznym KUL. W latach 2012-2014 był kierownikiem Katedry Organizacji Duszpasterstwa, a w 2014 r. został profesorem nadzwyczajnym tej uczelni. Obecnie – po reorganizacji Wydziału Teologii KUL – pracuje w Katedrze Teologii Pastoralnej.

W pracach naukowo-badawczych ks. D. Lipca można wyróżnić kilka nurtów, np. wspomniany wyżej nurt badań dotyczących osób niepełnosprawnych, zwłaszcza cierpiących z powodu dysfunkcji wzroku. Bardzo ważnym kierunkiem jego naukowych poszukiwań i rozwiązań jest formacja kapłańska, ze szczególnym uwzględnieniem formacji pastoralnej.

Książk D. Lipiec od szeregu lat koncentruje się na złożonym zagadnieniu, jakim jest właśnie wspomniana formacja kapłańska. W czasie bardzo poważnego kryzysu (szczególnie kryzysu kapłaństwa), którego doświadcza Kościół rzymskokatolicki na świecie, ale i w Polsce, temat zgłębiany przez ks. D. Lipca jest niezmiernie ważny. W swoich pracach nie tylko przedstawia formację kapłańską, jej pryncypia, priorytety, ale też w pewnym sensie diagnozuje sytuację. Formacja kapłańska ukierunkowana jest na pracę pastoralną, której formy są rozliczne, często nieznane wcześniej. Autor widzi to bardzo wyraźnie.

Pełniąc funkcję dyrektora Studium *Formatio Permanens* Diecezji Siedleckiej, ks. D. Lipiec zna tę problematykę bardzo dokładnie. Jest realistą, który dobrze zna trudności, przeszkody i ograniczenia w pracy prezbitera, a nie teoretykiem snującym „piękne rozważania” o pracy duszpasterskiej. W 2005 r. ks. D. Lipiec ogłosił drukiem artykuł pt. *Formacja pastoralna prezbitera* („Studia Teologiczne. Białystok–Drohiczyń–Łomża” 23[2005] s. 151-164). Tekst ten był zapowiedzią – tak można wnioskować – kolejnych dzieł, w tym również największego – zdaniem wielu – osiągnięcia w tej dziedzinie badawczej, jaki jest prezentowana książka: *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne*.

Skoncentrowanie się na młodych kapłanach jest tu istotne chociażby i z tej racji, że dziś – jak nigdy wcześniej – mają miejsce liczne odejścia z kapłaństwa prezbiterów w pierwszych latach po święceniach, w tym również neoprezbiterów. Odpowiednia formacja mogłaby zapewne stanowić jeśli nie *remedium*, to na pewno *antidotum*.

Zanim wskazane dzieło ukazało się drukiem, pojawiały się – oprócz artykułu z 2005 r. pt. *Formacja pastoralna prezbitera* – również inne artykuły z tego obszaru pastoralnych poszukiwań i analiz. Należą do nich: *Blaski i cienie formacji pastoralnej w polskich seminariach duchownych*, w: *Blaski i cienie formacji pastoralnej w polskich seminariach duchownych w kontekście wyzwań*

Nowej Ewangelizacji, red. P. Matuszak, Niepokalanów 2016, s. 9-23; *Formacja stała prezbiterów w świetle Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis „Dar powołania do kapłaństwa” z 8 grudnia 2016 r.*, „Ateneum Kapłańskie” 171(2018) z. 3, s. 432-442; *Formacja stała prezbiterów a doskonalenie zasobów ludzkich*, w: *Dei enim sumus adiutores. Opuscula Adamo Przybecki septuagenario dedicata*, Poznań 2019 s. 323-334. Na uwagę zasługuje również artykuł w języku angielskim opublikowany w Polsce: *The Normative Dimension of the Pastoral Formation of Seminarians*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 17(2018) nr 1 s. 148-169.

Monografia pt. *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne* poświęcona została problematyce młodych prezbiterów i ich formacji pastoralnej, czyli profesjonalnemu przygotowaniu do pracy kapłańskiej, którą jest duszpasterstwo, a która określana jest słowem „formacja”. Recenzentami wydawniczymi książki byli: ks. prof. dr hab. Wiesław Przygoda (KUL) oraz ks. dr hab. Zbigniew Zaremski, prof. UMK.

„Termin «młodzi prezbiterzy» użyty w tytule niniejszego opracowania – wyjaśnia jego autor – odnosi się do określenia «młodzi kapłani», «kapłani w pierwszych latach po święceniach», «kapłani w pierwszych latach kapłaństwa» i im podobnych, stosowanych w nauczaniu Kościoła. Prezbiterzy ci są adresatami odrębnych wysiłków formacyjnych, mających własną strukturę, formy, metody, środki [...]. W diecezjach w Polsce do grupy młodych prezbiterów zaliczani są najczęściej duchowni do 10 lat po święceniach. Spośród nich innym sposobem formacji stałej objęci są neoprezbiterzy” (s. 16).

W liczącej 330 stron książce autor bardzo precyzyjnie, jasno i rzeczowo wyłożył podjęty temat. Jego dzieło stanowi cenną syntezę omawianej problematyki. Nie jest to praca „napisana” przez teoretyka siedzącego przy biurku, który nie widzi świata poza swoim gabinetem, bowiem ks. D. Lipiec od 2016 r. jest dyrektorem Studium *Formatio Permanens* Diecezji Siedleckiej, a zatem ma bardzo wyraźny wgląd w „materiał” badawczy niejako „od środka”.

Na strukturę książki składają się następujące części: Wykaz skrótów, Wstęp, pięć rozdziałów, Zakończenie, Bibliografia, Wykaz tabel, Aneks (Kwestionariusz ankiety), Summary. Schemat pracy świadczy o umiejętności dokonywania przez ks. D. Lipca syntezy zagadnień oraz prezentacji niełatwych kwestii w zwięzłym, rzeczowym, niemal encyklopedycznym wykładzie. To wielki walor ocenianego dzieła. Podjęty przez autora problem badawczy jest z uwagi na jego kompleksowe ujęcie nowy. Stanowi aktualne wyzwanie dla teologii w Polsce, ze względu na dzisiejsze realia światopoglądowe, kontekst duszpasterstwa, postępującą laicyzację i „idący” wraz z nią proces dystansowania się katolików od Kościoła (w wymiarze doktryny, moralności, praktyk religijnych oraz więzi ze wspólnotą Kościoła oraz jego instytucjami).

Fundamentem źródłowym książki są wyniki badań empirycznych, pozyskane z 542 ankiet. Autor odwołuje się do nauczania Kościoła powszechnego, w tym do dokumentów Soboru Watykańskiego II oraz do nauczania papieży: Jana Pawła II

(zaledwie 9 [sic!] notek bibliograficznych), Benedykta XVI (41 notek), Franciszka (18 notek). Powołuje się ponadto na *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań–Warszawa 1984 oraz *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994. Uwzględniła dokumenty Kościoła w Polsce w liczbie 15 (sic!). W punkcie bibliografii nazwanym przez ks. D. Lipca „Literaturą” zamieszczonych zostało ponad 180 notek bibliograficznych (93 notki dotyczą czasopisma „Pastores”; 11 pozycji wziętych zostało z periodyku „Dobry Pasterz” i tyleż samo z „Formatio Permanens”).

Ze względu na wagę problemu niepokojąca wydaje się niezwykle skromna baza źródłowa dokumentów Kościoła w Polsce na temat formacji młodych księży. Na pewno dzieło ks. D. Lipca stanowić będzie (i już stanowi) wyzwanie skierowane do Konferencji Episkopatu Polski oraz do biskupów diecezjalnych wszystkich polskich diecezji, by temat formacji kapłanów stał się priorytetowy w ich Magisterium. To wielkie przesłanie recenzowanego dzieła, „zaadresowanego” nie tylko do rektorów seminariów duchownych (diecezjalnych i zakonnych), odpowiedzialnych i prowadzących formację, ale nade wszystko do kierujących Kościołem w Polsce.

Dzieło ma charakter interdyscyplinarny: teologiczny w ogóle, teologiczno-pastoralny, socjologiczny, socjologiczno-religijny. Autor czerpał dane z nauczania Kościoła rzymskokatolickiego – powszechnego oraz partykularnego (polskiego). Praca może stanowić (i na pewno będzie stanowić) impuls do prowadzenia podobnych badań przez inne Kościoły i wspólnoty eklesjalne w Polsce. Jest publikacją inspirującą do ekumenicznego przemyślenia problematyki.

Diecezje Kościoła katolickiego w Polsce, kierując się ogólnokościelnymi dyrektywami, mają swoje specyficzne wytyczne dotyczące formacji kapłanów. Różne są w diecezjach struktury oraz podmioty odpowiedzialne za formację; różne są metody i formy pracy; różnie określany jest czas przewidziany na formację młodych prezbiterów; różne są komponenty procesu formacyjnego. Proces ten w wielu diecezjach wciąż ulega zmianie. Zmieniają się treści programowe i zmienia się liczba spotkań przeznaczonych dla młodych kapłanów w ramach ich formacji stałej. Owa dynamika nie zawsze przynosi spodziewane owoce, tym bardziej że częste zmiany mają charakter strukturalny, niemal „rewolucyjny” [E.S.].

Neoprezbiterzy i w ogóle młodzi duchowni są pokoleniem wychowanym w innej epoce kulturowo-społecznej niż ich wychowawcy. Wzrastali i byli wychowywani w domach rodzinnych w kontekście postępującej sekularyzacji życia. Doświadczyli zmian w zakresie realiów religijno-społecznych, a także – w skrajnych przypadkach – zmasowanego medialnego ataku na Kościół, w tym podważania jego autorytetu. Starsze pokolenie kapłanów, uformowane w seminariach duchownych w innym kontekście politycznym (przed rokiem 1989, kiedy w Polsce upadł system komunistyczny i powróciła suwerenność), nie zawsze rozumie mentalność młodszego pokolenia. Zasady formacji, którym starsze pokolenia były poddane, nie mogą bezrefleksyjnie zostać „przerzucone” na młodych prezbiterów.

Nie wszystkie dawne wzorce formacyjne są dziś aktualne. Formowanie prezbiterów do życia w komunizmie, który według ideologii marksistowsko-leninowskiej

miał być wieczny, nie może być dziś powielane. Wiedzą to wychowawcy młodych kadr kapłańskich i dlatego szukają nowych rozwiązań. Ta właśnie sytuacja skłania do nieustannego poszukiwania nowych modeli formacji. Modele wypracowane w innych Kościoła lokalnych nie muszą i nie mogą być wzorem dla Kościoła w Polsce. Czy formacja kapłanów w Niemczech, Francji czy w inny państwach, w których liczba kleryków jest śladowa, a liczba nowych prezbiterów zaledwie symboliczna, może stanowić wzór dla formacji kapłańskiej w Polsce? Statystyki powołań do kapłaństwa w Polsce w porównaniu ze statystykami powołań w Europie Zachodniej, są – mimo poważnego kryzysu – i tak optymistyczne. Bardzo często formacja kapłanów na Zachodzie była niepoprawna, błędna, sytuowała się nawet – w skrajnych przypadkach – na granicy prawowierności w zakresie doktryny, a nade wszystko moralności i obyczajowości.

Wyzwaniem czasu jest obiektywne opisanie sytuacji młodych prezbiterów oraz zdiagnozowanie przez przełożonych ich oczekiwań, które dotyczą formacji pastoralnej. Proces formacyjny nie może być oderwany od rzeczywistości i nie uwzględniać jej złożoności, w tym dramatyzmu. Wie to doskonale ks. D. Lipiec i daje temu świadectwo w omawianej książce.

Z perspektywy niżej podpisanego teologa świeckiego stwierdzić należy, iż w formację młodych kapłanów powinni być zaangażowani również ludzie świeccy, żyjący w małżeństwach i rodzinach. Kadra seminaryjna nie może opierać się tylko na duchownych – celibatariuszach. W formację duchownych muszą być zaangażowani świeccy – i to nie tylko jako lektorzy języków obcych czy nauczyciele sztuki publicznego przemawiania, ale jako wykładowcy przedmiotów z zakresu teologii pastoralnej, teologii dogmatycznej, biblistyki, teologii duchowości etc. Znakiem czasu winna być formacja diakonów stałych, którzy niedawno pojawili się w niektórych diecezjach Polski, a są mężami i ojcami rodzin. Myśli te zrodziły się w czasie lektury ocenianej pracy, a zatem jest to dzieło dające do myślenia, inspirujące...

Ksiądz D. Lipiec opisał w swojej monografii sytuację, czy – jak sam to określił – „stan formacji pastoralnej młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce”. Jest to fundamentalny problem badawczy ocenianego dzieła, który wygenerował szereg pytań – kwestii szczegółowych. Podejmując temat, autor ukazał model formacji pastoralnej młodych prezbiterów według Magisterium Kościoła. Zastanawiał się nad skutecznością działań podejmowanych przez osoby odpowiedzialne za formację, jednak ważną kwestią było dla niego także postrzeżenie przez samych prezbiterów formacji pastoralnej, której zostają poddani, oraz jej przebiegu. Autor wybiegł też ku przyszłości, odpowiadając na pytanie: „Co można uczynić, aby formacja pastoralna w sposób pełniejszy realizowała stawiane przed nią cele?”.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Autor wykorzystał metody badawcze związane z trzema etapami analizy teologiczno-pastoralnej: 1) etapem kryteriologicznym – tu przedstawił istotę, cel, podmiot, adresatów, metody i organizację formacji pastoralnej młodych prezbiterów w świetle dyrektyw Magisterium

Kościola, w tym nauczania Kościoła w Polsce; 2) etapem kariologicznym – tu autor dokonał analizy aktualnego stanu formacji pastoralnej młodych prezbiterów w oparciu o badania ankietowe przeprowadzone od października do grudnia 2018 r. wśród duchownych uczestniczących w procesie formacji stałej w różnych diecezjach w Polsce; 3) etapem prakseologicznym – gdzie wyciągnięte zostały wnioski oraz podane postulaty dotyczące formacji pastoralnej młodych prezbiterów w Polsce w oparciu o profesjonalnie przeprowadzone badania empiryczne.

Badania empiryczne zdecydowały o nadaniu książce takiej, a nie innej struktury. Rozdział I pt. „Teologiczne podstawy formacji pastoralnej młodych prezbiterów” (s. 25-85) ma charakter teoretyczny. Związany jest ze wskazanym wyżej pierwszym etapem postępowania badawczego. Autor omówił w nim teologiczne podstawy formacji pastoralnej młodych prezbiterów, to jest jej istotę, przy uwzględnieniu całokształtu formacji stałej duchowieństwa w ogóle. Formacja nie istnieje „sama dla siebie”. Związana jest z tzw. wymiarem ludzkim oraz duchowym i intelektualnym. W tej części pracy przedstawione zostały cele formacji pastoralnej. Autor skupił się ponadto na podmiocie formacji pastoralnej oraz jej przebiegu.

Kolejne rozdziały wiążą się z drugim etapem postępowania badawczego, czyli analizą teologicznopastoralną. Rozdziały te opierają się na badaniach empirycznych przeprowadzonych wśród młodych prezbiterów uczestniczących w formacji pastoralnej.

Rozdział II pt. „Organizacja spotkań formacyjnych” (s. 87-122) przedstawia osoby zaangażowane w te spotkania, ich przygotowanie oraz „infrastrukturę” (osoby odpowiedzialne, formy i metody pracy formacyjnej, przestrzeń czasową i bazę lokalową spotkań). Autor pracy podał ocenę tychże kwestii przez osoby uczestniczące w formacji. Badani stwierdzili, iż największy autorytet wśród zaangażowanych w prowadzenie formacji posiadają ojcowie duchowni, u których doceniono kompetencje, ale też zaangażowanie w pracę formacyjną. Krytycznie zostali ocenieni zapraszani wykładowcy, zarówno duchowni, jak i świeccy. Prezbiterzy bardzo docenili spotkania związane wprost i bezpośrednio z ich formacją duchową. Na uwagę zasługuje fakt podkreślenia przez uczestników spotkań wspólnego celebrowania Eucharystii, wspólnej modlitwy oraz adoracji, wspólnego uczestniczenia w liturgii godzin oraz możliwość spowiedzi.

Rozdział III pt. „Rezultaty formacji pastoralnej młodych prezbiterów” (s. 123-206) mówi o owocach formacji pastoralnej prezbiterów. Poddani badaniom ocenili przekazywane im w czasie formacji treści z zakresu wiedzy teologicznej i pozateologicznej oraz te, które dotyczyły pragmatyki, to jest zdobytych umiejętności przepowiadania słowa Bożego, organizowania i sprawowania liturgii, wreszcie „budowania” wspólnot parafialnych – kościelnych i kierowania nimi. Na podstawie wyników badań ks. D. Lipiec stwierdził, iż „w procesie formacji młodych prezbiterów kładzie się większy nacisk na wiedzę teologiczną niż pozateologiczną”. Wiąże się to z ich działalnością duszpasterską, w której wiedza z zakresu

teologii odgrywa dużą rolę. Niepokojący jest fakt, iż w czasie formacji w niedużym stopniu zwraca się uwagę na umiejętności duszpasterskie potrzebne w posłudze charytatywnej.

Rozdział IV pt. „Wpływ formacji pastoralnej na postawę kapłańską młodych prezbiterów” (s. 207-244) traktuje o oddziaływaniu formacji na młodych kapłanów i ich życiową postawę zawiązaną z realizacją powołania. Każda analiza zmierzająca do zaprezentowania, omówienia i oceny „wpływu czegoś na coś” jest bardzo trudna. Nie ma w gruncie rzeczy odpowiednich narzędzi empirycznych, które poradziłyby sobie do końca z „wpływem” czy „wpływami”, dlatego wypada pogratulować ks. D. Lipcowi, iż mimo tej uwagi odważył się podjąć tenże aspekt. Przedmiotem jego zainteresowania był wpływ formacji na pogłębienie więzi z Bogiem i życia duchowego w ogóle oraz na budowanie przez młodych prezbiterów wspólnoty kapłańskiej. Skupił się też na wpływie tejże formacji na gorliwość duszpasterską młodych duchownych. Są to bardzo trudne „pola” do eksploracji i interpretacji.

Dane pozwoliły autorowi „stwierdzić, że spotkania formacyjne mają wpływ na pogłębienie postawy kapłańskiej młodych prezbiterów”. Spotkania formacyjne pomagają zdaniem badanych – co też podkreślił ks. D. Lipiec – „w pogłębieniu poczucia odpowiedzialności za wierzących i losy Kościoła, a następnie w pogłębieniu życia modlitewnego, umocnieniu postawy celibatu i świadomości potrzeby nowej ewangelizacji w Polsce”.

Zastanawiający jest natomiast fakt, iż spotkania formacyjne mają niewielki wpływ „na uodpornienie młodych duchownych na uzależnienia oraz pogłębienie ducha wyrzeczenia i ofiary”. Co więcej, młodzi prezbiterzy nie są odpowiednio przygotowani do niesienia wzajemnej pomocy w trudnych, kryzysowych sytuacjach życia kapłańskiego. Spotkania formacyjne nie prowadzą do większej gorliwości młodych prezbiterów w trosce o laikat. Nie zachęcają też wystarczająco do włączenia się w dzieła nowej ewangelizacji. Młodzi ludzie, przynajmniej ich „reszta”, która (jeszcze) pozostała w Kościele, są otwarci na to, co „nowe”. Nie dostrzegają tego tak, jak powinni to dostrzec młodzi prezbiterzy, chociaż należą do tej samej generacji.

Rozdział V (ostatni) pt. „Wnioski i postulaty dotyczące formacji pastoralnej młodych prezbiterów” (s. 245-278) związany jest z trzecim etapem postępowania badawczego. W nim – powtórzmy – najważniejsze są wnioski z przeprowadzonej analizy oraz postulaty dotyczące przyszłej formacji pastoralnej młodych prezbiterów. Bardzo ważne jest prowadzenie formacji w oparciu o nauczanie Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce. Proces formacji pastoralnej młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce wiąże się ściśle z duszpasterstwem polskiego Kościoła. Zwraca się tu uwagę na aktualne potrzeby pastoralne i mając to na względzie, prowadzi się formację. Duszpasterstwo Kościoła w Polsce ma bardzo wyraźny wymiar sakramentalny, co też znajduje odzwierciedlenie w formacji kapłańskiej. W duszpasterstwie podkreśla się rolę przepowiadania słowa Bożego, co również

nie jest obojętne dla procesu formacyjnego. Wnioski i postulaty dotyczyły: przebiegu formacji pastoralnej, poszerzania wiedzy i umiejętności przekazywanych podczas formacji pastoralnej, pogłębiania postawy kapłańskiej.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż książka pt. *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne* jest świadectwem profesjonalizmu jej autora. Książka D. Lipiec posiada niezwykle cenną w dzisiejszych czasach umiejętność prowadzenia badań naukowych – empirycznych połączonych z teoretycznym namysłem, a także zdolność syntetyzowania myśli. Książka jest świadectwem aktualności teologii pastoralnej, która – mimo kryzysu życia eklezjalnego i teologii w ogóle – jest nauką „potrzebną”, nauką „z przyszłością”.

Eugeniusz Sakowicz

Krzysztof Pilarz, Tomasz Huzarek, Sławomir Tykarski, *Tożsamość zagubiona. Oblicza bezdomności XXI wieku*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2019, 139 s.

W 2017 r. w znanym czasopiśmie „Ateneum Kapłańskie” ukazał się drukiem za-inspirowany i opracowany redakcyjnie przez niżej podpisanego blok tematyczny pt. „Bezdomność i żebractwo”. Opublikowane zostały w nim artykuły podejmujące wybrane aspekty ważnej dziś i aktualnej problematyki (dotykającej nie tylko bezdomnych, ale też ich rodzin czy w ogóle społeczeństwa). Wśród aspektów tych wskazać można m.in. następujące: bezdomność i żebractwo w świetle Biblii; prawo kościelne wobec osób bezdomnych; bezdomność jako wyzwanie dla Kościoła i społeczeństwa; bezdomni i żebracy społecznym wyrzutem sumienia; posługa artysty Adama Chmielowskiego – św. Brata Alberta (1845-1916) wśród bezdomnych. Wskazane kwestie stanowią zaledwie ułamek bardzo złożonego „fenomeny” – zjawiska bezdomności, które może i powinno być rozpatrywane przez pryzmat różnych nauk, od teologicznych i prawnych poczynając, a na humanistycznych i społecznych kończąc.

Wstęp do podjętego tematu stanowią słowa: „Bezdomni i żebrzący żyją wśród nas. Nie zawsze są to ludzie nam obcy. Bywają wśród nich również ci, których znamy i ci, z którymi możemy być spokrewnieni. Zjawisko bezdomności oraz żebractwa wpisane jest w dzieje ludzkości na sposób trwały” („Ateneum Kapłańskie” 169[2017] z. 2, s. 214). Nieco dalej we wspomnianym wstępie czytamy: „Bezdomność i żebractwo mówi wiele o kulturze, w której jest obecne [...]”. Bezdomni i żebracy są obecni nie tylko w najuboższych, czy średniozamożnych państwach świata. Spotkać ich można tam, gdzie zdawać by się mogło nie ma już żadnych braków socjalnych. W państwach bardzo wysoko rozwiniętych, którego znaczna część obywateli żyje w dostatku, a część nawet ponad stan, skala bezdomności i żebractwa nie jest wcale mała. Zjawiska te wyznaczać mogą specyficzną

subkulturę. Na pewno są wyrzutem sumienia dla tych, których nie nęka żaden brak czy niedostatek” (tamże, s. 214-215).

Polskojęzyczna literatura przedmiotu podejmująca zagadnienie bezdomności jest bogata. Powstało szereg monografii, w tytułach których wyeksponowane zostało słowo „bezdomność”, a także wiele artykułów o charakterze interdyscyplinarnym rzucających światło na problem bezdomności. Podejmując w „Ateneum Kapłańskim” ten temat, zdawaliśmy sobie sprawę, iż jest on tak trudny i złożony, że możemy omówić jedynie nieliczne związane z nim kwestie.

Dopóki istnieć będzie bezdomność jako zjawisko społeczne, dopóty będą podejmowane próby jej analizy. Stąd też cenną niewątpliwie inicjatywą było przygotowanie i wydanie książki pt. *Tożsamość zagubiona. Oblicza bezdomności XXI wieku*. Jej strukturę wyznaczają następujące części: Wstęp, cztery rozdziały, Zakończenie, Bibliografia.

Rozdział I zatytułowany został: „Projekt «Bezdomny, uzależniony, kompetentny» – punkt wyjścia do rozważań na temat bezdomności” (s. 13-22). Zawiera on następujące paragrafy: I.1. Główne założenie projektu; I.2. Spotkania profilaktyczne; I.3. Szkolenia dla młodzieży ponadgimnazjalnej „Uzależnienie – charakterystyka zjawiska i podstawowe formy pomocy”.

Rozdział II pt. „Systematyczne ujęcie zagadnienia bezdomności” (s. 23-55) omawia następujące kwestie: II.1. Bezdomność w ujęciu klasycznym; II.1.1. Definicje bezdomności; II.1.2. Typologie bezdomności; II.1.3. Przyczyny i skutki bezdomności; II.2. „Bezdomność XXI wieku”; II.2.1. „Masowa nerwica ludzkości” V.E. Frankla; II.2.2. Współczesne wychowanie jako problem pedagogiczny; II.2.3. Zjawisko gubienia tożsamości i jego konsekwencje; II.2.4. Cyberświat – wirtualny dom bezdomnych XXI wieku.

Rozdział III pt. „Współczesna «bezdomność» jako ucieczka od siebie” (s. 56-82) koncentruje się na zagadnieniach ujętych w punkty: III.1. Redukcyjna koncepcja wolności; III.2. Redefinicja „tolerancji”; III.2.1. Klasyczne rozumienie tolerancji; III.2.2. John Locke o tolerancji; III.2.3. Tolerancja jako synonim obojętności; III.3. Błędna autentyczność.

Rozdział IV (ostatni) zatytułowany: „«Bezdomności» rodzinne – przyczyny, skutki i możliwości naprawy” (s. 83-124) zawiera następujące punkty: IV.1. Pierwsza odsłona „bezdomności”; IV.1.1. Kryzys relacji rodzinnych przyczyną wyobcowania i samotności nastolatków; IV.1.2. Znaczenie i wartość rodzicielskiego autorytetu; IV.1.3. Antidotum na „bezdomność” nastolatka; IV.2. Druga odsłona „bezdomności”; IV.2.1. Charakterystyka starości w zarysie; IV.2.2. Znaczenie kontaktów międzypokoleniowych; IV.2.3. Uczestniczenie w bilansie życia seniora.

Tak „skonstruowana” książka stanowi rodzaj „słownika” czy też przewodnika po zagadnieniu bezdomności. Położono w niej takie akcenty, które nieczęsto pojawiają się w literaturze przedmiotu. Świadczą one o jej oryginalności. Geneza pracy (przedstawiona w rozdziale I) wskazuje na jej pragmatyczny wymiar. Nie jest to książka „samorodna”, lecz dojrzewała ona przez wiele lat, kiedy jej autorzy

działali aktywnie jako wolontariusze w ośrodku dla bezdomnych w Toruniu. Ich praca stanowiła swego rodzaju „obserwację uczestniczącą”, w czasie której mieli możliwość poznania przyczyn bezdomności, w tym np. uzależnień (od alkoholu czy narkotyków). Bardzo cenna jest zebrana przez autorów bibliografia. Może ona stać się dla zainteresowanych źródłem wartościowych publikacji, które będą stanowić inspirację do podjęcia i prowadzenia dalszych badań.

Przywoływanie autorytetów naukowych, taki jak V.E. Frankl (w tytule paragrafu II.2.1. inicjały imion powinny być rozpisane) oraz John Locke (paragraf III.2.2.), w celu poznania i zrozumienia zjawiska współczesnej bezdomności, jest na pewno cenne. Również refleksja na temat tolerancji jest zasadna przy rozpatrywaniu kryzysu bezdomności. Często bowiem bezdomni są ofiarami niezrozumienia i obojętności, które stanowią antytezy tolerancji. Autorzy podjęli też niezmiernie ważną refleksję na temat interakcji między starością i bezdomnością – wskazując starość jako etap zagrożenia bezdomnością. Dzisiejsi starcy, posiadający rodziny, własne domy czy mieszkania, często narażeni są na specyficzną bezdomność. Nie mają oni relacji z najbliższymi, co jest rdzeniem bezdomności w ogóle. Są też liczni ubodzy starcy, dla których bezdomność jest brutalnym „przeznaczeniem” (za zgodą najbliższych – obojętnych na los swoich rodziców czy dziadków). Dobrze, że autorzy książki zauważyli problem ludzi, którzy w wieku sędziwym skazywani są na bezdomność.

Recenzja nie może być li tylko „laurką”, stąd nie obejdzie się bez kilku uwag krytycznych. Paragraf I.3: „Szkolenia dla młodzieży ponadgimnazjalnej «Uzależnienie – charakterystyka zjawiska i podstawowe formy pomocy»” wskazuje na gimnazja, których – po reformie szkolnictwa – już nie ma. 1 września 2019 r. gimnazja (powstałe w 1999 r.) zostały w wyniku reformy oświaty w Polsce zlikwidowane. Paragraf zatem ma wartość historyczną, co powinni autorzy książki wyraźnie zaznaczyć. Z kolei tytuł paragrafu II.1: „Bezdomność w ujęciu klasycznym” brzmi bardzo „naukowo”, niemal filozoficznie. Czy jednak określenie „ujęcie klasyczne” można zastosować do omawianej problematyki? Skoro istnieją „jęcia klasyczne” bezdomności to również powinny być znane ujęcia nieklasyczne – jakie? Rozdział III nosi tytuł: „Współczesna «bezdomność» jako ucieczka od siebie”. Czy konieczne jest użycie w tytule tego rozdziału słowa „współczesna”? Należałoby raczej ostrożniej stosować rzeczownik „współczesność” czy przymiotniki: „współczesna”, „współczesne”. Jaka jest chronologiczna dolna granica współczesności? Autorzy przecież nie mówią w swoim tekście o współczesności, która miała się rozpocząć – jak uważają niektórzy badacze dziejów kultury – z chwilą zakończenia II wojny światowej i trwać do chwili obecnej. Co więcej, inni uczeni „widzą” początek współczesności „w chwili” wybuchu rewolucji francuskiej (1789-1799). Dwa paragrafy książki mają bardzo poetyckie, czy wręcz „teatralne”, tytuły: IV.1. „Pierwsza odsłona «bezdomności»”; IV.2. „Druga odsłona «bezdomności»”. Czy jednak „odsłona bezdomności” to właściwe określenie?

I na koniec – kilka słów o tytule książki. *Tożsamość zagubiona. Oblicza bezdomności XXI wieku*. Sformułowanie „tożsamość zagubiona” ma negatywny wydźwięk. Może warto było dodać do tego tytułu słowa: „i na nowo odkrywana” (lub podobne). Wówczas dzieło nosiłoby tytuł: *Tożsamość zagubiona i na nowo odkrywana. Oblicza bezdomności XXI wieku*. W proponowanym tytule bardzo wyraźna byłaby „nuta” optymizmu, co jest niezmiernie ważne, jeśli weźmie się pod uwagę bezdomnych, którzy wyszli z bezdomności nawet po wielu lat zamieszkiwania na (przysłowiowym) Dworcu Centralnym w Warszawie. Recenzujący niniejszą książkę zna osoby, które pokonały bezdomność i wróciły do odpowiedzialnego nowego życia. Optymizm, wiara w siebie i w drugiego człowieka są dla nich środkiem terapeutycznym.

Uwagi powyższe w niczym nie podważają waloru książki. Książkę po prostu „się czyta”, jak to zwykło się mówić w edytorstwie o dziełach interesujących, a przy tym wartościowych.

W lutym 2019 r. przeprowadzone zostało badanie skali bezdomności w Polsce. Okazało się, że ludzi bezdomnych jest w naszym państwie 30 330, jednak według Adriany Porowskiej, dyrektorki Kamilińskiej Misji Pomocy Społecznej w Warszawie, liczba bezdomnych może sięgać nawet 50 000. Już ten sam fakt świadczy o społecznej potrzebie badania tematu i prowadzenia jego wielowątkowej analizy.

Oceniana książka jest zatem jak najbardziej „na czasie” i jest po prostu potrzebna. O walorze pracy świadczy jej interdyscyplinarny charakter. Co więcej, książka napisana przez trzech autorów jest świadectwem rangi pracy zespołowej. Pozycja ta na pewno znajdzie odbiorców, zarówno wśród pracowników socjalnych, jak i przedstawicieli nauk: teologicznych, humanistycznych i społecznych.

Eugeniusz Sakowicz

Ks. Bogdan Biela, ks. Ireneusz Celary, *Wsluchani w Ducha. Ku odnowie wspólnoty parafialnej – rodziny Bożej*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2019, 177 s.

Publikacja składa się z dwóch części. Pierwsza dotyczy budowania parafii jako wspólnoty wspólnot. Druga skupia się na rodzinie, która jest podstawą każdej społeczności, także Kościoła.

W pierwszej części zawarta jest szczegółowa analiza podmiotów odpowiedzialnych za budowanie wspólnoty: kapłanów, diakonów i świeckich katolików, oraz ich charakterystycznych zadań. Szczególnie obszernie omówione zostały rola i zadania katolików świeckich, również tych zrzeszonych w różnych ugrupowaniach, i ich współpraca z kapłanami. Jest to sprawa bardzo ważna. Chodzi bowiem o upodmiotowienie w Kościele ludzi świeckich i wykorzystanie ich charyzmatów dla dobra wspólnego. To zadanie nie jest niestety w polskim Kościele realizowane w zadowalającym stopniu, dlatego autorzy wskazali na konieczność zrozumienia go i skuteczniejszego jego wypełniania. Krytyce został poddany „potrydencki model parafii”, który ciągle

funkcjonuje w polskim Kościele i na tym tle wyjaśniono, na czym polega model „wspólnoty wspólnot”, który jest współcześnie preferowany zarówno w dokumentach kościelnych, jak i w teologii. Zaprezentowano koncepcję znanego teologa i praktyka ks. F. Blachnickiego, który podkreślał, że to najpierw pasterz parafii powinien mieć globalną wizję parafii, dobry projekt jej rozwoju i dynamizacji. Istotną rolę odgrywa tutaj ewangelizacja, którą rozumie się jako doprowadzenie do osobistego spotkania z Chrystusem, realizacja katechumenatu w małych grupach, wreszcie tworzenie diakonii (grup diakonijnych wykorzystujących różnorodność charyzmatów wszystkich członków parafii). Istotna dla budowania parafii jako wspólnoty wspólnot jest liturgia, w której ogniskuje się życie parafii. Fundament tego organizmu (jako całości) stanowią mniejsze wspólnoty, które ze sobą współdziałają, przy czym istotne jest budzenie wśród wiernych poczucia „my” (parafia jest moją wspólnotą). Właśnie ten praktyczny opis, na czym polega konstruowanie wspólnoty wspólnot jest szczególnie wartościowy w recenzowanym opracowaniu.

W tej części książki poruszony został również ważny w dzisiejszych czasach problem nowej ewangelizacji, której zadaniem jest między innymi właśnie angażowanie nowych podmiotów (zwłaszcza świeckich, grup, ruchów, stowarzyszeń), jak też szukanie nowych dróg docierania z Ewangelią do każdego człowieka, także tego, który stoi na obrzeżach. Tak zwana „ewangelizacja duszpasterska” przyczynia się do dynamizowania wspólnoty Kościoła jako całości, a także mniejszych wspólnot, które działają aktywnie w jego ramach. Poza tym istotne jest wprowadzenie skuteczniejszej formacji katolików świeckich, którzy w dużej mierze są odpowiedzialni za wyżej wymienione inicjatywy.

Ciekawym elementem publikacji, stanowiącym – co trzeba podkreślić – bardziej samodzielne opracowanie autorskie, są paragrafy opisujące od strony praktycznej tworzenie modelu parafii i strategii funkcjonowania małych grup. Kwestię przedstawiono na podstawie doświadczeń działających obecnie wspólnot, m.in. inicjatywy Saddleback. Zaprezentowano tu szczegółowo strategię działania zwolenników tej inicjatywy, która może stanowić dobry wzór dla innych. W konkluzji publikacji autorzy wyrazili przekonanie, że w budowaniu parafii jako wspólnoty wspólnot trzeba przede wszystkim usuwać to, co przeszkadza wzrostowi Kościoła (nawiązanie do „szpitala polowego” papieża Franciszka), a wzrost wspólnoty Kościoła daje Bóg, przede wszystkim – rozdzielając różnorodne charyzmaty wszystkim jego członkom, dlatego trzeba wsłuchiwać się w Ducha Bożego, który rozdaje Kościołowi dary. Stąd też centrum budowania wspólnoty winna stanowić liturgia jako miejsce, w którym koncentruje się cała działalność Kościoła. Wspólnota rodzi się z dobrze sprawowanej liturgii. W liturgii odzwierciedla się też hierarchiczność (struktura Kościoła). Co ciekawe, autorzy widzą tu źródło rozwiązania kwestii właściwego rozumienia roli płci (odpowiedź na tzw. problemy gender). Według nich w procesie tworzenia wspólnoty istotne jest także wchodzenie w relację oblubieńczą z Bogiem.

Jak powiedziano wcześniej, druga część publikacji dotyczy rodziny. W społeczeństwie i w Kościele jest ona fundamentalną komórką. Zdrowa rodzina najskuteczniej buduje wspólnotę Kościoła. Urzeczywistnianie parafialnej wspólnoty wspólnot w dużej mierze zależy właśnie od rodziny. Wprowadzając w temat, autorzy opisali sytuację duchową dzisiejszych rodzin, a następnie podjęli refleksję pastoralno-teologiczną, której celem było wyeksponowanie kwestii zaangażowania małżeństw i rodzin w życie wspólnoty parafialnej. Kościół rodzi się w rodzinie. Rodzina jest bowiem naturalnym środowiskiem kształtowania w wierze. Pod tym kątem prowadzona jest dalsza ciekawa analiza teologiczno-biblijna, która prowadzi do sformułowania zadań duszpasterskich wobec rodzin, wśród których podstawowym jest towarzyszenie im w rozwoju. Autorzy szeroko omawiają kwestię wychowania w rodzinie i potrzebę wspierania rodziny przez Kościół w tym zadaniu. Ukazują służące temu środki. Na tym tle przedstawiają istotne wskazania dotyczące konieczności przebudowy współczesnego duszpasterstwa, w tym także duszpasterstwa rodzin. Na zakończenie omawiają kwestię rozumienia rodziny jako domowego Kościoła, w którym są realizowane trzy podstawowe funkcje Kościoła powszechnego: prorocka, kapłańska i pasterska.

Autorzy prezentują interesujące zagadnienia, opierając się na najnowszych (z ostatnich kilkadziesiąt lat) dokumentach kościelnych: Vaticanum II, papieskich encyklikach, adhortacjach, listach oraz wypowiedziach synodu archidiecezji katowickiej, który podjął między innymi problematykę odnowy parafii. Jest to przede wszystkim aplikacja zaleceń synodu archidiecezji katowickiej, dlatego właśnie publikacja będzie służyła temu lokalnemu Kościołowi. W przekonaniu recenzenta kwestia wizji parafii i odnowy jej funkcjonowania – to jedno z palących zadań dla współczesnej teologii i praktyki. Parafia bowiem jest właśnie tym obszarem, który stanowi „pierwszy front” działania Kościoła. A tymczasem współczesne parafie nie nadążają za szybkimi przemianami.

W publikacji zastosowano metodę przyjętą w teologii pastoralnej (opis współczesnych sytuacji działania Kościoła; odniesienie do teologicznych źródeł; wnioski-postulaty pastoralne). Cenną wartością niniejszej publikacji jest omówienie „eklezjologii wspólnoty” charakterystycznej dla Vaticanum II i posoborowej teologii. Całość zakorzeniona jest solidnie w źródłach, i to różnorodnych, które pozwalają opisać analizowane zagadnienia wieloaspektowo i z konieczną obiektywnością. Odzwierciedlają to m.in. liczne przypisy.

Publikacja porusza ważne dla współczesnego duszpasterstwa problemy odnowy parafii. Ukazuje nie tylko teoretyczno-teologiczne podstawy tego procesu, ale też wiele praktycznych wskazań. Może zatem stanowić dobrą podstawę do dalszych badań teologicznych, a także swoisty podręcznik dla duszpasterzy-praktyków. Może posłużyć jako podręcznik dla studentów teologii i słuchaczy rozmaitych kursów teologicznych, chcących zgłębiać zagadnienia parafii.

ks. Maciej Ostrowski

Sebastian Kieřig, Ireneusz Celary, *Integration 4.0: mit der Pastoral ein zu Hause finden*, Logos Verlag, Berlin 2020, 180 s.

Współczesna migracja ma charakter globalny. Pojęcie „globalny” zastąpiło w języku codziennym takie słowa jak: powszechny, uniwersalny, nieograniczony. Globalizm jest zjawiskiem nowym, które ma jednak wiele źródeł. Jednym z nich jest z pewnością powszechna migracja ludności. Oczywiście jest ona ograniczona czynnikami obiektywnymi, ale jej natężenie jest związane przede wszystkim z sytuacją polityczną kraju, z którego migranci pochodzą.

Z teorii i praktyki migracyjnej wynika, że bardzo często u podstaw decyzji o wyjeździe z kraju na emigrację leżą motywy ekonomiczne. Taką tezę stawiają również dr Sebastian Kieřig i ks. prof. Ireneusz Celary, autorzy książki zatytułowanej: *Integration 4.0. Mit der Pastoral ein zu Hause finden*.

Historia uczy, że trudna sytuacja gospodarcza kraju jest najczęściej pochodną nieudolnej polityki rządu. Globalnych przyczyn ubóstwa jest oczywiście bardzo dużo i są one zależne od wielu czynników, takich jak: położenie geopolityczne, historyczne uwarunkowania, sytuacja społeczno-kulturowa, religia, podziały narodowościowe, wojny i konflikty, prześladowania, totalitaryzmy, wykluczenie techniczne, neokolonializm. Lista przyczyn, dla których ludzie decydują się udać na migrację, będzie inna w różnych miejscach i różny też będzie podstawowy czynnik warunkujący decyzję o wyjeździe z kraju. Do podstawowych praw człowieka należy jednak możliwość swobodnego przemieszczania się i poszukiwania nowego miejsca pobytu stałego.

Kraje bogate bronią się przed migracją z pobudek ekonomicznych. Swoje granice są gotowe otwierać dla ludzi wykształconych, dobrze sytuowanych, młodych, którzy mogą włączyć się w budowanie ich dobrobytu. Są również takie sytuacje, gdy kraje bogate traktują migrację „kwotowo” i są skłonne przyjąć ograniczoną liczbę migrantów prześladowanych we własnym kraju albo migrantów ekonomicznych, zapewniając im warunki pobytu na podobnym poziomie, na jakim żyją ich obywatele.

Współczesny problem migracji w Europie ma też różną postać. Kraje Zachodu, bogate, posiadające mniejszości narodowe (częsty skutek kolonializmu albo racji ekonomicznych, np. mniejszość turecka w Niemczech), są bardziej skłonne prowadzić politykę „otwartych drzwi” dla migrantów. Również mieszkańcy tych krajów, z racji przemian społeczno-kulturowych i religijno-obyczajowych, są otwarci na tworzenie społeczeństwa wielokulturowego (co generalnie oznacza również: wieloreligijnego). Kraje te odchodzą od korzeni chrześcijańskich i budują społeczeństwa „multikulti”.

Kraje Środkowoeuropejskie, biedne, które doświadczyły życia w systemie totalitarnym, zachowały tradycje chrześcijańskie, kultywują patriotyzm i dbają o rodzinę. W tych krajach prowadzi się politykę „zamkniętych drzwi” dla migrantów spoza Europy, ale przyjmuje się migrantów ekonomicznych i dotkniętych

prześladowaniami politycznymi z Europy Wschodniej. Kraje te organizują również coraz bardziej skuteczną pomoc dla krajów biednych, zwłaszcza dotkniętych wojną, aby ich obywatele nie musieli emigrować, ale w swojej ojczyźnie mogli godnie i bezpiecznie żyć.

Autorzy recenzowanej książki skoncentrowali się na Polakach, którzy wyemigrowali do Niemiec. Choć nie mają oni praw mniejszości, to jednak stanowią dużą grupę przesiedleńców i migrantów, którzy bardzo często traktują kraj, do którego przybyli, jako przybraną ojczyznę. W Polsce, która przez sto pięćdziesiąt trzy lata była pozbawiona państwowości, tradycje narodowe przetrwały dzięki religii. Jej siłę poznali również komuniści, którzy przez pięćdziesiąt powojennych lat próbowali zbudować społeczeństwo bezklasowe, z gospodarką centralnie sterowaną i z sojuszem robotniczo-rolniczym jako gwarantem budowania w Polsce socjalistycznego porządku. Kościół katolicki był przez ten trudny czas źródłem siły tradycji narodowych, chronił rodzinę, dbał o chrześcijańskie wychowanie dzieci i młodzieży w rodzinach. W Kościele też znajdowała oparcie opozycja polityczna, a zwykli obywatele traktowali Kościół jako przestrzeń wolności.

Po przemianach politycznych i transformacji systemowej zmieniła się sytuacja społeczna – odczuł to również Kościół. Opozycja przeniosła się na salony władzy, a obywatele, korzystając z możliwości wyjazdu za granicę, ruszyli do bogatych krajów Zachodu, aby polepszyć swoją sytuację ekonomiczną. Powstała duża fala migracji polskich obywateli, którzy wyjeżdżali również do Niemiec – nie tylko do pracy sezonowej, ale również z zamiarem dłuższego, a może nawet stałego, pobytu w tym kraju.

Dobrym źródłem wiedzy na temat migrantów z Polski są ośrodki duszpasterskie. To w nich Polacy przybywający do Niemiec szukali pomocy, traktując je jako miejsca kultywowania polskości. Tam też zderzyła się fala nowych migrantów z falą tych, którzy wcześniej przybyli do Niemiec, korzystając z praw przesiedleńców albo przybywając tam jako osoby prześladowane politycznie czy też wprost wyrzucone z kraju za działalność opozycyjną.

W jednym z takich ośrodków autorzy recenzowanej książki przeprowadzili wywiady i badania ankietowe, wykorzystując do nich specjalnie skonstruowany kwestionariusz. Wyniki tych badań poddano analizom ilościowym i jakościowym, a kryteria powyższych analiz zostały opracowane w pierwszej części książki przez dr. Sebastiana Kieślę.

Autor ukazał szeroką perspektywę migracji i integracji, które stanowią część tradycji życia ludzkiego. Zwrócił uwagę na to, że powszechność Kościoła oznacza poszukiwanie jedności w różnicach. Patrząc natomiast na tę kwestię z perspektywy europejskiej, ukazał różne problemy migracji Polaków i Niemców. W kolejnych analizach zajął się sprawą migracji i integracji w Niemczech. Na koniec tej teoretycznej części powrócił do tematu działalności Kościoła katolickiego i zajął się duszpasterstwem polonijnym w tym kraju.

Autorem drugiej części książki jest ks. prof. Ireneusz Celary. Po krótkim wprowadzeniu zajął się on analizami wyników badań, które zostały uporządkowane według problemów zamieszczonych w kwestionariuszu badań ankietowych. Najbardziej interesujące z punktu widzenia duszpasterstwa polonijnego prowadzonego pod kątem integracji okazały się kwestie dotyczące samej rodziny, wychowania dzieci, zachowywania zwyczajów i tradycji religijnych, praktykowania wiary, kultywowania patriotyzmu. W kolejnych analizach ilościowych Autor zajął się badaniem znaczenia misji polskiej w duszpasterstwie polonijnym w Niemczech. Uwzględnił w nich m.in. formy duszpasterstwa w polskiej misji, język modlitwy, rolę misji polskiej w życiu rodzinnym Polaków, wpływ misji polskiej na budowanie związków z Ojczyzną. Uzupełnieniem badań ilościowych były analizy jakościowe w oparciu o wywiady z duszpasterzami polskiej misji katolickiej.

Recenzowana książka jest owocem projektu realizowanego przez tych dwóch naukowców: dr. Sebastiana Kieślęga i ks. prof. Ireneusza Celarego. Reprezentują oni dwa ośrodki naukowe. Pierwszy z nich pracuje na Katolickim Uniwersytecie Eichstätt-Ingolstadt w Niemczech, a drugi jest pracownikiem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Łączy ich kierunkowe wykształcenie teologiczne, gdyż obaj reprezentują teologię pastoralną.

Internacjonalistyczny charakter tej dyscypliny pozwolił obydwu naukowcom zrealizować projekt, w którym teoria łączy się z praktyką, niełatwa historia Polski splata się z historią Niemiec i w którym ukazana została eklezjalna współpraca na polu duszpasterstwa migrantów z Polski.

Autorzy podjęli bardzo aktualny temat migracji i integracji, z którym łączy się zasadnicze pytanie o zachowanie tożsamości narodowej i religijnej. Polacy są katolikami, bo tak potoczyły się dzieje naszej Ojczyzny. Po przeczytaniu tej książki można odnieść wrażenie, że katolicyzm nie przeszkadza Polakom w odnajdowaniu się w nowej rzeczywistości. Dla Polaków w Niemczech katolicyzm połączony z patriotyzmem stanowi fundament życia rodzinnego. Będąc migrantem z Polski, niekoniecznie trzeba tak się integrować ze społeczeństwem niemieckim, aby „stać się” Niemcem.

Dla Polaków język ojczysty, tradycje narodowe i zwyczaje religijne są wartościami, które można, a nawet należy, zachować w obcym kraju. Katolicyzm, wbrew pozorom, pozwala Polakom identyfikować się z kulturą europejską, która ma korzenie chrześcijańskie. Polacy-katolicy nie czują się ludźmi „drugiej kategorii”, a wręcz przeciwnie, katolicyzm staje się źródłem wartości uniwersalnych i – można by rzec – globalnych. Wszystkie te pozytywne elementy katolicko-narodowe nabierają znaczenia w środowisku rodzinnym – rodzina jest bowiem dla Polaków świętością, tak jak ich wiara katolicka i polskość.

Migracja Polaków na Zachód, jak się dzisiaj okazuje, ma dużo pozytywnych aspektów. Przede wszystkim na emigrację wyjeżdżali ludzie pragnący się „dorościć”, dlatego w swoich dalekosiężnych planach mieli wpisany powrót do Ojczyzny. Należy się więc spodziewać, że bardzo wielu naszych rodaków wcześniej czy

później wróci do Polski. Często Polacy swój pobyt za granicą wykorzystywali i wykorzystują jako okazję do zdobycia wiedzy politycznej i przejścia wzorców tradycji demokratycznych. Nasi rodacy bardzo szybko zorientowali się na przykład, że będąc płatnikami podatków, mają realny wpływ na politykę swojego kraju.

Bardzo dużą rolę w polskich przemianach zaczyna odgrywać młode pokolenie. To są już ludzie bez kompleksów, o asertywnym nastawieniu do życia społecznego, którzy zaczynają cenić sobie własne poglądy polityczne i w świadomy sposób chcą wpływać na kształt polityki w swoim kraju. Widać to na przykład w kontekście rozwiązywania problemów migracji. Młodzi Polacy, wychowani w duchu zdrowego patriotyzmu, potrafią przeciwstawiać się krzywdzącym opiniom, że nasz kraj zamieszkują „nacionaliści”. Polska wbrew pozorom jest krajem bardzo otwartym na inne społeczeństwa. Taka była polska tradycja. Polacy jednak chcą świadomie decydować o tym, kto może zamieszkać w ich ojczyźnie. Granice Polski są otwarte dla obywateli „starej Unii”. Mile widziani są także mieszkańcy krajów środkowo-wschodniej i południowej Europy, którzy mają aspiracje dołączenia do Unii Europejskiej. Polacy przeciwstawiają się natomiast ekonomicznej migracji z krajów muzułmańskich, do czego mają – jak się okazuje – prawo wynikające z „konstytucji” Unii Europejskiej. Jest to ponadto obowiązek, który jeszcze bardziej wynika z historii Polski.

Tych refleksji Czytelnik nie znajdzie w recenzowanej książce. Jest to pozycja, której nie można tylko przeczytać i odłożyć na półkę. Przeznaczona jest dla odbiorców wymagających, którzy szukają intelektualnego „pokarmu” dla swoich osobistych przemyśleń. Autorzy starają się wprawdzie spełnić oczekiwania czytelników, ale wartość ich twórczej pracy objawia się w pełni dopiero w kontekście własnych przemyśleń odbiorców.

Autorzy, mimo iż pochodzą z różnych krajów, mogli zrealizować wspólny projekt, ponieważ tematyka, którą podjęli, była im obu bliska, a ich współpraca mogła posłużyć dobru narodów, z których pochodzą; dobru Kościoła, który reprezentują; dobru rodziny, każdej rodziny, której szczęście powinno leżeć każdemu człowiekowi na sercu.

ks. Jan Przybyłowski

Dei enim sumus adiutores. Opuscula Adamo Przybecki septuagenario dedicata, red. M. Polak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Teologiczny, Poznań 2019 (seria: *Opuscula dedicata* 12), 516 s.

Prezentowana książka pt. *Dei enim sumus adiutores. Opuscula Adamo Przybecki septuagenario dedicata* ukazała się w ramach serii *Opuscula dedicata* Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z okazji 70. rocznicy urodzin ks. prof. dra hab. Adama Przybeckiego. Jest ona przede wszystkim wyrazem wdzięczności pracowników Wydziału Teologicznego Uniwersytetu

im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także licznego grona naukowców z innych ośrodków akademickich, za wielki wkład i zaangażowanie w rozwój polskiej myśli teologicznej, zwłaszcza w obszarze teologii pastoralnej. Szczególnym rysem tego wkładu jest troska o to, aby teologia pastoralna znajdowała nie tylko odpowiednie miejsce w kanonie nauk teologicznych, lecz także aby stanowiła płaszczyznę uniwersyteckiego dyskursu z innymi dziedzinami nauk. To wymaga troski o odpowiedni, zarówno metodologiczny, jak i merytoryczny, poziom badań oraz ich prezentacji. Ta wdzięczność dotyczy także wszelkich działań organizacyjnych podejmowanych przez Jubilata zarówno w naukowych instytucjach ogólnopolskich, jak i na rzecz rozwoju Wydziału Teologicznego UAM. Twórczość ks. prof. A. Przybeckiego – jak czytamy w słowie wstępnym do książki – „ma dwa podstawowe wymiary: akademicki i duszpasterski. Jubilat z wielkim zaangażowaniem i pasją podejmuje te kwestie, które dotyczą «relacji między naukowymi wymaganiami teologii a jej przeznaczeniem duszpasterskim». Podczas wykładów, w licznych publikacjach oraz w sympozjalnych dyskusjach naukowych wytrwale wskazuje na to, iż «pastoralność teologii nie znaczy [...], że teologia jest mniej doktrynalna lub zostaje wręcz pozbawiona swego naukowego charakteru». Ostatecznie chodzi tutaj o «dwie cechy charakterystyczne teologii i jej nauczania, które nie tylko nie są sobie przeciwstawne, lecz przyczyniają się, chociaż w różny sposób, do pełniejszego rozumienia wiary» (por. PDV 55). Takie rozumienie i uprawianie teologii, powiązane z działalnością duszpasterską, znalazło szczególny wyraz w wieloletniej pracy Jubilata na rzecz duszpasterstwa akademickiego, połączonej z naukową refleksją nad tą formą pastoralnej aktywności Kościoła”¹.

W opisie drogi naukowej Jubilata czytamy, że początkiem pełniejszego zaangażowania w pracę naukową ks. A. Przybeckiego było uzyskanie przez niego w 1983 r. stopnia naukowego doktora teologii. Stopień naukowy doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii praktycznej otrzymał w 2000 r. na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. W okresie po uzyskaniu habilitacji (od 2001 r.) kontynuował i rozwijał dotychczasowe kierunki badań, a także inicjował nowe pola badawcze. Prowadził je równolegle w kilku nurtach, takich jak: metodologia teologii praktycznej, teologiczne podstawy duszpasterstwa, perspektywy pastoralnej aktywności Kościoła w Polsce, a także zagadnienia duszpasterstwa akademickiego. Reaktywował po 62 latach przerwy wydawanie czasopisma naukowego „Teologia Praktyczna”, a od chwili jego wznowienia w 2001 r. do 2014 r. był jego redaktorem. Jeżeli chodzi o wspomniane kierunki badań, to szczególnie bliskie były mu zagadnienia związane z metodologią teologii praktycznej. Podejmował w nich próby uporządkowania podstawowych pojęć stosowanych w teologii pastoralnej, czego przykładem są artykuły: *Pojęcie teologii praktycznej*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011; *Pojęcie*

¹ P. Wygralak, *Słowo wstępne*, w: *Dei enim sumus adiutores. Opuscula Adamo Przybecki septuagenario dedicata*, red. M. Polak, Poznań 2019 (seria: *Opuscula dedicata* 12), s. 11-12.

modelu duszpasterstwa w teologii pastoralnej, „Teologia Praktyczna” 9(2008) oraz *Duszpasterstwo katechetyczne czy pastoralne aspekty katechizacji? Próba uporządkowania pojęć*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 3(2006). Drugą grupę publikacji stanowią te, w których zajęto się analizą sytuacji Kościoła w Polsce oraz teologicznymi podstawami duszpasterstwa. W twórczości ks. Przybeckiego jest to pole badawcze owocujące sporą liczbą publikacji. Tej tematyce poświęcił trzy książki: *Duszpasterstwo w Polsce. Poszukiwanie nowych form obecności*, Poznań 2001; *Stać się Kościołem słowa, proroctwa i dialogu. Impulsy dla polskiego duszpasterstwa*, Poznań 2013 oraz *Quaestiones theologiae pastoralis disputatae. Polskie konteksty i inspiracje*, Poznań 2015. Zarówno wspomniane książki, jak i inne liczne publikacje związane z tą tematyką stanowią bardzo ważny przyczynek do szerokiej dyskusji związanej z często formułowanym przez Jubilata pytaniem: jak być Kościołem w Polsce dzisiaj? Uważa on, że odpowiedź na to pytanie stanowi punkt wyjścia w określeniu miejsca i roli Kościoła w Polsce w obecnej sytuacji społeczno-politycznej. Księdzu prof. Przybeckiemu (jako wieloletniemu duszpasterzowi akademickiemu) bliska jest także problematyka duszpasterstwa środowiska akademickiego, szeroko rozwinięta w dwu książkach: *Urzeczywistnianie się Kościoła w środowisku akademickim. W poszukiwaniu koncepcji duszpasterstwa studentów w Polsce*, Poznań 1986 oraz *Między poczuciem zagrożenia a potrzebą obecności. Koncepcja duszpasterstwa akademickiego w Polsce po przełomie 1989 roku*, Poznań 1999. W ostatnich latach swoje badania wiązał z problematyką duszpasterstwa Kościoła w Polsce wobec postępującego pluralizmu społeczno-kulturowego.

Działalność naukowo-dydaktyczną ks. Przybecki realizował przede wszystkim poprzez wykłady i seminaria. Prowadził wykłady z teologii pastoralnej fundamentalnej i szczegółowej, a także seminarium magisterskie i doktoranckie z teologii pastoralnej oraz wykłady z teologii laikatu i apostołstwa. Przez dwa semestry wykładał też gościnnie na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W ramach seminarium doktoranckiego wypromował pięciu doktorów oraz trzydziestu ośmiu magistrów. Opracował ponadto program studiów niestacjonarnych teologii, a także zorganizował w 2003 r. stacjonarne studia doktoranckie na Wydziale Teologicznym UAM w Poznaniu i przygotował ich program oraz regulamin. W 2001 r. opracował koncepcję praktyk zawodowych dla świeckich studentów teologii. Ponadto w 2012 r. przygotował nowy program studiów podyplomowych teologii i stacjonarnych studiów doktoranckich. Ksiądz Profesor angażował się także w organizację nauki w ministerialnych i krajowych gremiach naukowych. W latach 2003-2004 był członkiem Sekcji Teologii Zespołu Nauk Humanistycznych Komitetu Badań Naukowych w czasie trwania XXV, XXVI i XXVII konkursu projektów badawczych; w latach 2004-2008 – członkiem zespołu oceniającego kierunek „teologia” Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej; w latach 2011-2015 – członkiem Komitetu Nauk Teologicznych PAN. Swoją działalnością obejmował też środowiskowe gremia naukowe. Był członkiem

zespołu roboczego ds. realizacji Procesu Bolońskiego, powołanego przez Kolegium Dziekanów Wydziałów Teologicznych w 2004 r.; członkiem Rady Naukowej VIII Kongresu Teologów Polskich (13-16.09.2010 r. w Poznaniu) oraz członkiem Rady Naukowej „Roczników Pastoralno-Katechetycznych”. Był recenzentem czasopism naukowych, takich jak: „Warszawskie Studia Pastoralne”, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, internetowego czasopisma naukowego „Przegląd Teologii Mediów”. Ksiądz Przybecki jest także aktywnym członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów. Działal ponadto w uczelnianych gremiach naukowych. Był członkiem Senatu UAM i Senackiej Komisji ds. Kształcenia (dwie kadencje 2002-2008), kierownikiem Studiów Podyplomowych na Wydziale Teologicznym UAM (1999-2012), prodziekanem ds. studenckich i organizacji studiów Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu (2000-2002). Od 2002 r. był kierownikiem Zakładu Teologii Pastoralnej (od 2015 r. Zakładu Teologii Pastoralnej i Prawa Kanonicznego) na Wydziale Teologicznym UAM; był także – jak już zostało wspomniane – redaktorem czasopisma „Teologia Praktyczna” wydawanego przez WT UAM (2001-2014). Był kierownikiem Stacjonarnych Studiów Doktoranckich Wydziału Teologicznego UAM (2004-2012), prodziekanem ds. kształcenia Wydziału Teologicznego UAM (2008-2016), a także przewodniczącym oraz członkiem licznych komisji i zespołów działających na Wydziale Teologicznym UAM. Za działalność naukową i dydaktyczno-organizacyjną ks. Przybecki otrzymał czterokrotnie nagrody przyznane przez Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: w 2000 r. – nagrodę indywidualną drugiego stopnia za osiągnięcia w pracy naukowej; w 2002 r. – nagrodę zespołową drugiego stopnia za osiągnięcia w pracy naukowej; w 2003 r. – nagrodę indywidualną drugiego stopnia za osiągnięcia w pracy naukowej; w 2011 r. – nagrodę zespołową pierwszego stopnia za osiągnięcia w pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. „Przedstawiona w zarysie droga naukowa Jubilata, Księdza Profesora Adama Przybeckiego – jak stwierdził ks. prof. Mieczysław Polak – stanowi świadectwo jego wielkiego zaangażowania w życie zarówno kościelne, jak i akademickie. Z pewnością można stwierdzić, że jest on dla obecnych i przyszłych pokoleń teologów i teolożek przykładem zaangażowania w działalność naukowo-dydaktyczną i organizacyjną uniwersytetu, na którym teologia, po latach nieobecności, znalazła swoje miejsce. Jeśli nie zabraknie w przyszłości takich pasjonatów jak Ksiądz Profesor Przybecki, teologia z pewnością nie utraci tego miejsca i znaczenia, o które tak gorliwie zabiegał i nadal zabiega Jubilat”²².

Artykuły jubileuszowe zamieszczone w recenzowanej księdze pamiątkowej podzielono na części według zakresu tematycznego: teologia historyczna, teologia systematyczna oraz teologia praktyczna – kwestie ogólne i szczegółowe. Księga zawiera także listy gratulacyjne: abpa Stanisława Gądeckiego, metropolity

²² M. Polak, *Droga naukowa Jubilata*, w: *Dei enim sumus adiutores...*, s. 22.

poznańskiego, oraz abpa Wojciecha Polaka, metropolity gnieźnieńskiego, prymasa Polski, a także prezentację drogi naukowej Jubilata, bibliografię jego prac naukowych, wykaz wypromowanych prac doktorskich i magisterskich oraz – jako swoisty suplement – świadectwo duszpasterza (Artur Przybył, *Kościóły chrześcijańskie w środkowo-wschodniej Europie [1940-1990]. Wspomnienia duszpasterza z pracy w Niemieckiej Republice Demokratycznej [NRD] w latach 1974-1985*).

Część dotycząca teologii historycznej zawiera następujące artykuły: Bogdan Czyżewski, *Korespondencja św. Bazylego Wielkiego w sprawie nadużyć duchownych*; Michał Kieling, *Ars musica w grecko-rzymskiej kulturze antycznej oraz chrześcijaństwie pierwszych wieków*; Mieczysław Mikołajczak, *Implikacje nowotestamentowej teologii świętyni w Apokalipsie*; Piotr Ostański, „*Nie możecie służyć Bogu i mamonie*” (Łk 16,13). *Mamōnas i inne aramejskie słowa pospolite w formie rzeczownikowej w greckim tekście Nowego Testamentu*; Paweł Wygralak, *Jak zachęcić poganina do przyjęcia chrztu? Wskazania Ildelfonsa z Toledo dla duszpasterzy*.

Druga część, omawiająca problematykę teologii systematycznej, zawiera następujące artykuły: Elżbieta Kotkowska, *Walka o przyjęcie pojęcia $\theta\upsilon\sigma\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ przez Kościół w IV wieku*; Jacek Hadryś, *Cechy świętości w świecie współczesnym w świetle czwartej części „Gaudete et exsultate” papieża Franciszka*; Józef Niewiadomski, *Offenbarung Gottes und die Erfahrung der Gewalt*; Jan Perszon, *Pobożność czy „teologia ludowa”?*; Adam Wojtczak, *Drogi maryjnej misji pocieszania*.

W części dotyczącej teologii praktycznej znalazły się następujące artykuły: Andrzej Draguła, *Język teologii praktycznej czy teologii w praktyce? Wokół koncepcji artefaktu teologicznego Marcela Viau*; Ryszard Kamiński, *Rozwój teologii pastoralnej i propozycje jej odnowy dzisiaj*; Jan Kazimierz Przybyłowski, *Obecność Kościoła w europejskich przemianach demokratycznych. Wizja J. Ratzingera/Benedykta XVI*; Wiesław Przygoda, *Miłosierdzie zasadą duszpasterstwa? Walory i ryzyka pastoralnej wizji papieża Franciszka*; Krystian Wojacek, *Metoda synergii w duszpasterstwie*; Jerzy Bagrowicz, „*Uratujecie je albo zginiecie z nim razem*”; Bogdan Biela, *Współpraca świeckich z hierarchią w parafii w świetle współczesnego nauczania Kościoła*; Marek Fiałkowski, *Młodzież wobec wiary, powołania i Kościoła. Drogowskazy dla duszpasterstwa młodzieży w świetle „Dokumentu finalnego” ze spotkania przedsynodalnego (Rzym, 19-24.03.2018)*; Bogdan Giemza, *Natura sanktuarium i jego funkcja ewangelizacyjna*; Józef Kloch, Monika Marta Przybysz, *Komunikacja Kościoła ze współczesnym człowiekiem za pośrednictwem „social media”*; Jolanta Kurosz, *Oddziaływania pastoralne wobec osób starych*; Dariusz Lipiec, *Formacja stała prezbitarów a doskonalenie zasobów ludzkich*; Bronisław Mierzwiński, *Formacja alumnów w seminariach duchownych do duszpasterstwa rodzin. Analiza dokumentu Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego (Seminariów i Instytutów Naukowych)*; Piotr Nawrot, *Repertuar muzyczny na święto św. Franciszka Ksawerego w zbiorach muzycznych dawnych jezuickich*

redukcji wśród Indian Chiquitos i Moxos; Maciej Ostrowski, *Chrześcijańska kultura wolnego czasu*; Andrzej Potocki, *Sanktuaria maryjne w projekcie bieszczadzkiego duszpasterstwa*; Borys Jacek Soiński, *Psychospołeczne i religijne aspekty funkcjonowania kleryków z rodzin z problemem alkoholowym*; Jerzy Stefański, *Projekt instrukcji o muzyce sakralnej z 1985 roku*; Szymon Stułkowski, *Piętnaście lat wspólnej drogi. Planowanie duszpasterskie w archidiecezji poznańskiej w latach 2002-2017*; Jan Szpet, *Nauczając, wychowywać – wychowując, nauczać*; Tomasz Wielebski, *Wolna od zakupów niedziela – wyzwaniem dla pracy duszpasterskiej Kościoła w Polsce*.

Powyższe artykuły, napisane przede wszystkim przez grono teologów i teologów związanych z osobą Jubilata, pokazują szerokie spectrum zagadnień, które są w kręgu zainteresowania współczesnej teologii praktycznej.

ks. Bogdan Biela

Leszek Szewczyk, *Głoszenie słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019, 328 s.

Publikacja ks. Leszka Szewczyka wpisuje się w kierunek badań dotyczących głoszenia słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym. Autor w świetle analizy środowiska zsekularyzowanego, rozumianego jako adresata przepowiadania słowa Bożego, stawia sobie za cel wypracowanie zasad i dyrektyw, dzięki którym kościelna posługa słowa może skutecznie wypełniać swoją misję.

Monografia ta wpisuje się w rozwój współczesnej teologii, która od czasów Soboru Watykańskiego II przechodzi od pozycji „wycofanej” i głównie apologetycznej wobec współczesnego świata do odważnego i owocnego dialogu z nim. Współczesna teologia wiąże zatem odkrywanie tożsamości Kościoła z dziełem ewangelizacji. Zamyśl ten został mocno potwierdzony w adhortacji apostolskiej Franciszka *Evangelii gaudium*, w której papież marzy o „opcji misyjnej», zdolnej przemienić wszystko, aby zwyczaje, style, rozkład zajęć, język i wszystkie struktury kościelne stały się odpowiednią drogą bardziej dla ewangelizowania współczesnego świata niż do zachowania stanu rzeczy. [...] Jak mówił Jan Paweł II do biskupów Oceanii: «wszelka odnowa Kościoła musi mieć misję jako swój cel, by nie popaść w pewnego rodzaju kościelne zamknięcie się w sobie»” (nr 27). Teologia dzięki rezultatom swoich poszukiwań pomaga Kościołowi wyjść z Ewangelią ku współczesnym kulturom i w ten sposób staje się swoistym kanałem ewangelizacji. Dzisiejszy przekaz wiary jest przede wszystkim wieszaniem Dobrej Nowiny pośród społeczeństw, które w przeszłości ją przyjęły, a następnie uległy procesowi laicyzacji i sekularyzacji. W naszych czasach aktualna pozostaje intuicja Józefa Ratzingera dotycząca przyszłości Kościoła wyrażona już sześćdziesiąt lat temu, że współczesny Kościół stał się

wspólnotą pogan, którzy nawet nie zauważyli utraty wiary i zaniku jej wpływu na codzienne życiowe decyzje (por. P. Seewald, *Benedykt XVI. Ostatnie rozmowy*, Kraków 2016, s. 297). Uwagę tę potwierdził ponad ćwierć wieku temu Jan Paweł II, wspominając, że „całe grupy ochrzczonych utraciły żywy sens wiary albo wprost nie uważają się już za członków Kościoła, prowadząc życie dalekie od Chrystusa i od Jego Ewangelii” (*Redemptoris missio*, n. 33). Autor w swojej monografii podjął się zatem opracowania bardzo ważnej i aktualnej z punktu widzenia dzisiejszej sytuacji Kościoła problematyki. Osiągnięcie ks. Szewczyka wpisuje się tym samym w dzieło współczesnego ewangelicznego profetyzmu.

Monografia składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy jest analizą wpływu procesów sekularyzacyjnych na osłabienie religijności, zwłaszcza religijności kościelnej. Autor dokonał tu analizy istniejących badań oraz wybranej literatury socjologicznej, filozoficznej i teologicznej dotyczącej tendencji dominujących we współczesnej kulturze i cywilizacji. Na ich podstawie sformułował wniosek, że bezpośredni wpływ na adresatów przepowiadania słowa Bożego mają takie zjawiska kulturowe jak: postmodernizm, globalizm i nihilizm. Drugi rozdział jest ukonkretnionym opisem człowieka zsekularyzowanego jako adresata przepowiadania. Punkt centralny stanowią tutaj polscy odbiorcy słowa Bożego, których – idąc za Januszem Mariańskim – Autor określił jako: (1) ludzi tzw. selektywnego katolicyzmu (tylko częściowo identyfikują się z doktryną oraz nauką moralną Kościoła); (2) katolików otwartych, poszukujących, progresywnych, liberalnych, sceptycznych, niekiedy wędrujących peryferiami katolicyzmu, często antyklerykalnych; (3) katolików marginalnych, nominalnych, indyferentnych, z metryki, bardzo rzadko praktykujących; (4) katolików z pogranicza, którzy są, co prawda, ochrzczeni w Kościele katolickim, ale teoretycznie i praktycznie odeszli już od katolicyzmu – ochrzczeni poganie. Stanowią oni ok. 57-58% wszystkich polskich katolików. Ich to właśnie Autor uznał za w mniejszym lub większym stopniu zsekularyzowanych (s. 96-97). W rozdziale trzecim ks. Szewczyk wskazał na zadania stojące przed głosicielami słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym oraz wysunął postulaty pastoralne odnoszące się do formacji obecnych i przyszłych kaznodziejów. Kaznodziejom w środowisku zsekularyzowanym ks. Szewczyk przypisał konkretne istotne cechy: głęboka wiara połączona z modlitwą i pokorną służbą w realizacji prorockiej funkcji; umiejętność „słuchania” współczesnego człowieka; krytyczna interpretacja współczesnych przemian kulturowych; otwartość na człowieka zsekularyzowanego; cierpliwy i pełen szacunku dialog z osobami oddalonymi od Kościoła. Za podstawę formacji przyszłych i obecnych kaznodziejów uznał nabycie gruntownej wiedzy filozoficznej i teologicznej, znajomość psychologii i retoryki oraz odpowiedni rozwój duchowy. Rozdział czwarty to próba określenia treści przepowiadania najbardziej adekwatnych w środowisku zsekularyzowanym. Autor zaproponował w nim zmianę akcentów w przepowiadaniu oraz wybór ze skarbca Bożego objawienia takich treści, które w sposób skuteczny mogłyby się przyczynić do odnowienia wiary słuchaczy. Wskazał tutaj

głównie na kerygmat w sensie ścisłym, który wielu autorów uznaje za najkrótszą i najbardziej skuteczną metodę rodzenia wiary. „Wiara zapala się niczym iskra przy kerygmatycznym głoszeniu Ewangelii” (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Życ rokiem wiary. Program duszpasterski*, Częstochowa 2012, s. 132). Zachęcił do budowania wiary personalistycznej i dialogicznej, w której priorytetem jest spotkanie z „wydarzeniem – osobą Jezusa Chrystusa” (Benedykt XVI). Podkreślił konieczność przechodzenia od doktrynalnego do mistagogicznego ujęcia w przekazie depozytu wiary. Zaproponował przy tym metodę antropologiczną, która za punkt wyjścia obiera sobie odniesienie do najgłębszych pragnień, potrzeb i niepokojów człowieka. W ostatniej części monografii Autor przeprowadził badania formalnej strony wypowiedzi kaznodziejskich skierowanych do środowiska zsekularyzowanego. Według ks. Szewczyka odnowa formy komunikacji Ewangelii wymaga przeformułowania języka przepowiadania poprzez odwołanie się do bogactwa języka Biblii oraz prostotę formy. Istotne jest wypracowanie języka komunikatywnego, czyli języka współczesnego i egzystencjalnego. Za niezbędne w głoszeniu słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym Autor uznał stosowanie języka propozycji, dialogu, szacunku i empatii. Stwierdził, iż roztropne jest korzystanie z obrazowości, stosowanie perswazji i szerokiej argumentacji. Głosiciel słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym powinien zawsze pamiętać, że poprzez swoją posługę pośredniczy w procesie zbawczym – porusza się w obszarze *sacrum*. Świadomość ta winna znaleźć odzwierciedlenie właśnie w języku przepowiadania.

Dzieło ks. Szewczyka napisane jest z rozmachem, w szerokiej perspektywie badawczej, przy użyciu solidnego aparatu naukowego. Autor przeanalizował duży obszar współczesnej refleksji homiletycznej i wydobył z niej to, co najbardziej adekwatne do przepowiadania słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym. Refleksję tę uporządkował, pogłębił, stawiając przy tym własne, oryginalne akcenty. Praca posiada uporządkowaną strukturę opartą na elementach konstytutywnych procesu międzyosobowej komunikacji: nadawca, kod, komunikat, odbiorca, kontekst. Warto przypomnieć w tym miejscu, że współczesna homiletyka, uwzględniając dzisiejsze sposoby porozumiewania się ludzi, sięga do teorii komunikacji oraz do różnych ujęć zagadnienia przekazu słowa przez współczesną naukę retorykę oraz jej pastoralne odczytanie. W ten sposób uwzględnia się psychologiczne i socjologiczne uwarunkowania przepowiadania. Jednoliniowy sposób przekazu zostaje zastąpiony interaktywnym, komunikacyjnym (dialog, spotkanie). Takie strukturalne podejście Autora do problemu przepowiadania w środowisku zsekularyzowanym pozostaje zatem w zgodzie z obecnym antropologicznym natchnieniem teologii w myśl zasady: „człowiek drogą Kościoła”. Monografia napisana jest stylem naukowym, przy użyciu odpowiednio dobranej metody. Cechuje ją precyzja terminologiczna i oryginalność myśli. Wart podkreślenia jest fakt, że refleksje ks. Szewczyka stanowiące duże partie monografii mają charakter wybitnie interdyscyplinarne. To podnosi wartość opracowania oraz wskazuje na poziom

trudności, z jakim musiał zmierzyć się jego Autor. Tym samym monografia ks. Szewczyka po raz kolejny lokuje się w przestrzeni współczesnej homiletyki jako nauce kontekstualnej. Obecnie bowiem mocno podkreśla się konieczność uprawiania homiletyki w kontekście innych nauk teologicznych i humanistycznych.

Bibliografia monografii jest bardzo obszerna i merytorycznie odpowiadająca problemowi badawczemu. Stąd też i refleksje zawarte w opracowaniu znajdują swoje udokumentowanie w licznych opracowaniach, na które Autor się powołuje. Dużo jest opracowań obcojęzycznych, które w rodzimą refleksję zawsze wnoszą pewien posmak nowości. Plusem pracy jest wspomniana wcześniej szeroka perspektywa badawcza oparta na panoramicznej refleksji homiletycznej. Z racji obszerności dzieła można w nim znaleźć pojedyncze uproszczenia. Kiedy na przykład Autor opisuje dzieło nowej ewangelizacji, utożsamiona ją z ewangelizacją (s. 108); za adresatów nowej ewangelizacji uznaje zaś jedynie tzw. byłych chrześcijan – „chrześcijan, dla których Ewangelia przestała być już główną treścią życia” (s. 108). Oczywiście w nowej ewangelizacji chodzi przede wszystkim o przypadek osób zdechrystianizowanych, lecz nie tylko. Jan Paweł II jako adresatów nowej ewangelizacji wskazuje chociażby wierzących członków, których wiara ma być tak zdynamizowana, aby stali się gorliwymi misjonarzami (*Christifideles laici*, nr 34). Nowa ewangelizacja oznacza dla Kościoła także „operację ożywienia własnego ciała” (Lineamenta do Synodu Biskupów: „Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej”, nr 5). Tego rodzaju uproszczenie można usprawiedliwić faktem, że nowa ewangelizacja jest pojęciem złożonym i trudno o jej jedną precyzyjną definicję, a w związku z tym o precyzyjne opisanie wszystkich stanowiących ją czynników. Innym uproszczeniem, lub bardziej zwrotem, który pojawia się jakby „z rozpedu” i nie do końca wkomponowuje w strukturę jednego z podrozdziałów, jest tytuł paragrafu 3.2.: „Misterium paschalne Jezusa Chrystusa” (s. 221). Takie zagadnienie ujęte w tytule paragrafu Autor wpisuje w problematykę, którą nazwał: „Okoliczności wpływające na treść głoszenia” (s. 218-231). Nieco niezręczne jest uznanie misterium paschalnego za jakąś okoliczność przepowiadania, wszak jest to pełnia Objawienia i podstawowa treść każdej homilii, centrum i klucz interpretacyjny całego Pisma Świętego; każda liturgia – jak słusznie pisze Autor – „jest celebrazją misterium paschalnego” (s. 221). Prawdopodobnie taki tytuł paragrafu pojawił się dlatego, że poprzedni paragraf nazwany został: „Liturgiczny kontekst przepowiadania” (s. 219). W konsekwencji Autor przypuszczalnie chciał wyeksponować centrum liturgii i wyraził to w tytule osobnego paragrafu.

Te drobne sugestie są jedynie uwagami na marginesie głównego problemu pracy, którą ocenić należy bardzo pozytywnie. Monografia czyni zadość wszystkim standardom stawianym tego rodzaju pracom naukowym. Jest cennym opracowaniem dla polskiej bibliografii teologicznej i z pewnością przyczyni się do odnowienia polskiej refleksji homiletycznej.

ks. Stanisław Dyk